

Małgorzata Madej

Czarny islam: rodzina w tradycji ludu Hausa

Nurt SVD 47/wyd. spec., 51-62

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czarny islam: rodzina w tradycji ludu Hausa

Małgorzata Madej

Doktorantka na Wydziale Teologicznym UKSW, specjalizuje się w misjologii. 2007 ukończyła studia na Wydziale Orientalistycznym UW, uzyskując tytuł magistra kulturoznawstwa w zakresie afrykanistyki. Dwa lata później obroniła także pracę magisterską z misjologii na UKSW. Choć obecnie zajmuje się historią misji w Zambii wśród grupy etnicznej Bemba, miała także okazję poznać język hausa i kulturę ludu Hausa na studiach afrykanistycznych.

Lud Hausa zamieszkuje tereny dzisiejszej północnej Nigerii oraz południowego Nigru. Mimo silnie ukształtowanej świadomości wspólnego języka i pochodzenia Hausańcy nie utworzyli jednolitego organizmu państwowego, lecz od około X wieku zakładali liczne miasta-państwa, wśród których najważniejszych było siedem: Kano, Daura, Rano, Zaria, Gobir, Katsina i Biram. Kano, miasto dominujące, przeżyło szczyt swej potęgi w XIV wieku, kiedy na tereny Hausa dotarł także islam, by w następnych stuleciach upowszechnić się we wszystkich miastach-państwach.

Na początku XIX wieku Hausańcy zostali podbici przez Fulanów. Pod hasłem świętej wojny ich przywódca Usman dan Fodio dążył do przekształcenia kraju Hausa w państwo muzułmańskie. Powstały wówczas dwa emiraty, których przywódcy – synowie Usmana, nie urzeczywistnili marzeń ojca i nie stworzyli tam struktur muzułmańskich. Ich władza sięgała do tradycyjnego hausańskiego systemu rządzenia¹.

Dziś Hausańcy to niemal w 90% ortodoksyjni muzułmanie, którzy utożsamiają się ze społecznością muzułmańską i przejęli niemal wszystkie religijne nakazy i zakazy islamu. Niemniej jednak na obrzeżach hausańskich ziem żyją grupy Maguzawa i *arna* (w języku hausa:

¹ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat sawanny. Kultura i cywilizacja ludu Hausa*, Warszawa 1995, s. 38-47.

poganie), którzy przejęli tylko pewne cechy islamu, bez odrzucania tradycyjnych rytuałów czy kultu duchów *bori*².

Hausańskie życie społeczne i rodzinne jest więc wynikiową afrykańskiego pochodzenia i muzułmańskiej religijności. W niniejszym artykule zostaną przedstawiane jedynie najważniejsze aspekty hausańskiej rodziny³, opis której zacznę od małżeństwa, aby następnie przejść do stosunków panujących w rodzinach i do rozwodów.

1. Rodzina mała i wielka

Rodzina żyjąca w jednym domostwie⁴ jest jednostką tak zorganizowaną, aby przede wszystkim osiągnąć cele ekonomiczne i społeczne. Na czele tej grupy stoi lider, którym zazwyczaj jest najstarszy mężczyzna, tzw. *mai gida* (pan domu)⁵. Jemu należy się największy szacunek ze strony wszystkich członków rodziny.

W życiu społecznym Hausańczyków wyróżniamy dwa rodzaje rodzin: wielka rodzina – *gandu* oraz mała rodzina – *iyali*. W skład wielkiej rodziny wchodzi rodzice, ich dzieci i najbliżsi krewni oraz dziadkowie. Obejmuje ona małe rodziny, czyli ojca, jego żony i dzieci. W latach 70. XX wieku około 68% Hausańczyków mieszkało w domostwie, które zajmowała wielka rodzina. Przeciętna liczba osób w takiej rodzinie to szesnaście⁶.

2. Narzeczeństwo i małżeństwo

Małżeństwo w kulturze hausa uważane jest za sprawę publiczną i społeczną, nie zaś osobistą. Jest ono obowiązkowe i powinno być zawarte we wczesnym wieku – reguła ta dotyczy zwłaszcza dziewcząt. Hausańczycy nie znają takich form życia, które przewidują celibat czy

² S. Piłaszewicz, *Religie Afryki*, Warszawa 2000, s. 323.

³ Celem niniejszego tekstu jest jedynie nakreślenie najważniejszych problemów rodziny w kulturze ludu Hausa, więcej informacji na ten temat należy szukać w podanych odwołaniach.

⁴ W języku hausa *gida*. Słowo to oznacza dom w naszym europejskim rozumieniu, a także tradycyjną hausańską zagrodę. Mieszczące się w niej domki stanowią powierzchnię mieszkalną. Zazwyczaj każda żona ma swój oddzielny domek dla siebie i swoich dzieci. Całość otoczona jest ogrodzeniem, np. z łądy ziarna gwinejskiego w przypadku domostw wiejskich bądź wysokim glinianym murem w przypadku środowisk miejskich.

⁵ L.M. Solivetti, *Family, Marriage and Divorce in a Hausa Community: a Sociological Model*, „Africa”, t. 64, 2002, s. 253.

⁶ Tamże, s. 259.

nawet pozostanie poza małżeństwem. Kobieta nie tylko powinna wyjść za mąż, ale także pozostać mężatką. Dotyczy to także wdów lub rozwódek, które jak najszybciej muszą poszukać sobie kolejnego współmałżonka. Małżeństwo nie jest oczywiście obowiązkowe tylko dla kobiet, mężczyzna też powinien mieć żonę, jednak w jego przypadku nie jest on naciskany na założenie rodziny tak wcześnie, jak dziewczęta⁷.

Pierwszy raz kobieta powinna wyjść za mąż w wieku 12-16 lat, mężczyzna natomiast, gdy ma lat 19-26. Dziewczyna, która do 16-18 roku życia nikogo nie poślubiła, uważana jest za osobę wyemancypowaną, wyalienowaną z własnej społeczności, często traktowana jest gorzej niż nierządnicą⁸. Kobiety *Maguzawa*, czyli te Hausanki, które nie wyznają islamu, wychodzą za mąż później niż muzułmanki⁹.

Według badań ankietowych przeprowadzonych wśród Hausanek w 1979 roku niemal 100% dziewcząt mających 18 lat było już zamężnych. Aż 50% trzynastolatek także było już po ślubie, a nawet około 10% dziesięciolatek miała już męża¹⁰. Dane te niewiele zmieniły się w ostatnich latach. Według badań z 2007 roku 81% dziewcząt w północnej Nigerii wyszła za mąż przed ukończeniem 18 roku życia¹¹.

Wiek zamążpójścia wyznaczany jest zarówno przez tradycję, jak i przez religię. „Każdy rodzic chciałby zobaczyć, jak jego córka jest poślubiana. Normalną praktyką wśród Hausa jest, że w wieku około 15 lat trzeba wyjść za mąż. To zmniejsza obciążenie rodziny i przynosi jej spokój” – mówi 22-letnia kobieta wydana za mąż w wieku 15 lat. Dziewczęta, której rodziców stać na dalsze kształcenie, zazwyczaj później wychodzą za mąż¹².

Ojcowie nie muszą konsultować ze swoimi córkami, za kogo je wydadzą, jednak nie oznacza to, że rodzice zawsze działają wbrew woli dziewczyny. W sytuacjach niezgody to matka przyszłej panny młodej stawiana jest zawsze w pozycji mediatora i doprowadza do pewnego kompromisu. Jeżeli dziewczyna nie zgadza się z wyborem ojca i nie chce dzielić życia z mężczyzną, którego on dla niej wybrał, ma trzy wyjścia. Pierwszym jest samobójstwo, drugim ucieczka z domu i narażenie się na posądzenie o bycie prostytutką. Trzecim rozwiązaniem jest rozwód zaraz po zawarciu związku¹³.

⁷ Tamże, s. 256, 258.

⁸ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 97.

⁹ C. Coles, B. Mack (red.), *Hausa Women in the Twentieth Century*, Madison 1991, s. 7.

¹⁰ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 257.

¹¹ A.S. Erulkar, M. Bello, *The Experience of Married Adolescent Girls in Northern Nigeria*, New York 2007, s. vii.

¹² Tamże, s. 6.

¹³ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 258.

Hausańcy negatywnie oceniają wszelkie seksualne i uczuciowe relacje między młodymi osobami, jeżeli takiego związku nie akceptuje rodzina. Wszyscy młodzi zaangażowani w związek z osobą, której nie rodzina nie zaaprobowwała, uważani są osoby egoistyczne, a ich zachowanie oceniane jest jako antyspołeczne¹⁴.

Pod wpływem islamu zabroniono młodzieży wdawać się w związki tzw. *tsarance*, czyli zinstytucjonalizowaną relację między dwojgiem ludzi, w której dozwolone były przedmażeńskie pieszczoty, ale nie pełen stosunek seksualny. *Tsarance* były dozwolone jeszcze w latach 50. XX wieku¹⁵. Dla Hausańczyków istotne jest dziewictwo panny młodej. Jeżeli po ślubie okaże się, że dziewczyna nie była cnotliwa, mąż ma prawo ją pobić i poskarżyć się jej rodzicom¹⁶.

Zaręczyny, podobnie jak niemal w całej Afryce, polegają na wymianie prezentów. Głównie pan młody zobowiązany jest obdarowywać przyszłą żonę i jej rodzinę licznymi prezentami czy pieniędzmi. Kwota, jaką składa młodzieniec, może sięgać nawet 200 funtów brytyjskich. Rodzice dziewczyny dają rodzinie przyszłego zięcia skromniejsze prezenty: jest to zazwyczaj olej palmowy, kukurydza, ryż czy sól. Jedynie w bardzo bogatych rodzinach podarowuje się materace, krzesła, stoły, poduszki¹⁷.

3. Małżeństwa poligeniczne

Poligynia w Hausalandzie była znana na długo przed przyjęciem islamu i w ogóle w Afryce występuje bardzo często. Ten rodzaj poligamii zapewnia rodzinie wysoki stopień dzietności, stanowi element podkreślenia prestiżu. Pojawienie się w XIV wieku islamu wśród Hausańczyków nadało jej normy religijno-prawne zgodne z szariatem. Mężczyzna może mieć jednocześnie nie więcej niż cztery żony i konkubiny, które nie mają równoprawnej pozycji z żonami. Po zniesieniu niewolnictwa i wprowadzeniu władzy kolonialnej na początku XX wieku konkubinaty zaczęły jednak zanikać.

W rodzinie poligenicznej każdej z żon przypada określona rola, wyznaczona kolejnością jej wejścia do domostwa męża, bo też małżeństwo hausańskie ma charakter patrylokalny. Zwykle nie jest to trwały układ hierarchiczny ze względu na częste zmiany żon na nowe. Szcze-

¹⁴ Tamże, s. 260.

¹⁵ F.A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, Lanham 2010, s. 140.

¹⁶ A. Mazuri, *The Polity as an Extended Family: an African Perspective*, [w:] M. Singh Das (red.), *In the Family in Africa*, New Delhi 1993, s. 19.

¹⁷ Tamże, s. 20.

gólna rola i uznanie przypada jednak pierwszej żonie zwanej *uwargida* (pani domu). Kontroluje ona pozostałe żony i kieruje nimi. Mąż radzi się jej przy poślubianiu kolejnych żon, a czasem nawet ona sama wybiera sobie współżony. Tylko jej wolno przyjmować gości podczas nieobecności męża¹⁸.

Prestiż mężczyzny wzrasta wprost proporcjonalnie do ilości posiadanych żon¹⁹. Niekiedy nawet ubóstwo mężczyzny nie przeszkadza mu w poślubieniu kilku kobiet. Takie związki są szczególnie trudne dla żon, które często żyją w bardzo trudnych warunkach, muszą dzielić ze współżonami małe domostwo i skromne dochody męża²⁰. Praktyka jednak pokazuje, że mężczyźni w większości ma jedną lub dwie małżonki²¹.

W małżeństwie hausańskim obowiązuje równe traktowanie wszystkich żon. Nie można wywyższać jednej nad inne, np. kupując jej lepsze prezenty, gdyż prowadzi to do zazdrości i często zawziętej rywalizacji. Sam termin *kishiya*, tłumaczony jako współżona – oznacza także zazdrośnicę, co może pokazywać stosunki panujące między żonami²².

We współczesnej literaturze hausańskiej monogamiczne związki małżeńskie ukazywane są jako jedyne gwarantujące szczęście, spokój i harmonię wewnętrzną rodziny. Krytykowane jest zmuszanie córek do poślubienia mężczyzny, którego odrzucają, i kreowany jest partnerski układ między małżonkami oraz zwiększona rola kobiety. W miastach taki rodzaj małżeństw jest obecnie bardzo popularny. Wynika on z ograniczeń finansowych mężczyzn, jak też z wykształcenia kobiet, które nie godzą się na współżony. Małżeństwo nowego typu prezentowane jest jako oparte na miłości, która jest podstawą sukcesu życiowego i pomaga w awansie społecznym. Często jednak, kiedy mężczyzna zdobędzie już społeczne uznanie, pragnie wziąć ślub ponownie. W społeczności Hausa w dalszym ciągu wielożoność jest oznaką prestiżu, zamożności i wyższego statusu społecznego. Wyboru drugiej żony mężczyzna nie dokonuje już za radą pierwszej, gdyż ta nie zgodziłaby się w ogóle na nowy ślub²³.

¹⁸ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 97.

¹⁹ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 259.

²⁰ H. Bilkisu Yusuf, *Sexuality and the Marriage Institution in Islam: An Appraisal, "Understanding Human Sexuality Seminar Series 4"*, Lagos 2005, s.10.

²¹ P. Hill, *Rural Hausa a Village and a Setting*, Cambridge 1972, s. 37.

²² S. Piłaszewicz, *Egzotyczny...*, dz. cyt., s. 97.

²³ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny...*, dz. cyt., s. 104.

4. Rodzaje małżeństw

Hausańscy wyróżniają wiele rodzajów związków małżeńskich. Małżeństwo panny i kawalera jest najczęściej spotykane i najbardziej pożądane ze wszystkich typów małżeństw, jakie występują w Hausalandzie. Małżeństwo z dziewczyną 13-14 letnią nazywane jest *auren baiko*²⁴. Do dziś praktyka wydawania za mąż nieletnich dziewcząt jest wciąż powszechna. Aktywność seksualną małżonkowie mogą podjąć jednak dopiero, kiedy dziewczyna osiągnie dojrzałość płciową²⁵.

Kiedy ojciec lub inny krewny zmusza dziewczynę do małżeństwa, wtedy nazywa się ono *auren dole* – małżeństwo z przymusu. *Auren zumunta* to natomiast związek dwojga krewnych bądź członków tej samej grupy etnicznej czy nawet zawodowej. Ten typ związku jest popierany przez islam, lecz nie mogą go zawrzeć osoby mające wspólnego rodzica. Jego celem jest zachowanie majątku w obrębie rodziny oraz zacieśnienie więzów pokrewieństwa między jej członkami²⁶. Małżeństwo z zamożną kobietą lub taką, które ma ważną pozycję w społeczeństwie, nazywane jest *auren tsintuwa*.

Małżeństwo w postaci daru następuje, gdy rodzice chcą nagrodzić kogoś wielkiego aczkolwiek biednego lub pozbyć się niezbyt ładnej córki – ojciec dziewczyny wpłaca wówczas określoną sumę pieniędzy (*sadaki*) konieczną do zawarcia związku małżeńskiego. Podobne z nazwy do poprzedniego, *auren sadaka* polega na tym, że mężczyzna poślubia niewolnicę, która nie uzyskiwała pełnego statusu żony, ale jeśli miała dziecko – po śmierci męża otrzymuje wolność.

Małżeństwo z kobietą, której poprzedni związek zakończył się rozwodem lub śmiercią partnera to *auren bazawara*, a z mężczyzną – *auren bazawari*. Natomiast *auren kashe wutaa*, to taki związek, który daje możliwość powrotu kobiety do jej poprzedniego męża, jeśli rozstał się z nią jedynie przez trzykrotne wypowiedzenie odpowiedniej formuły rozwodowej.

W tradycji Hausa znane są także tzw. związki czasowe, zawierane na okres podróży, by nie poróżnić własnych żon zabraniem tylko jednej. Małżeństwa „na próbę” polegają natomiast na poślubieniu przez mężczyznę wdowy lub rozwódki, a dopiero po kilku dniach wspólnego mieszkania zdecydowanie się na wesele lub rezygnację z niego.

²⁴ A. Mazuri, *The Polity...*, dz. cyt., s. 19.

²⁵ H. Bilkişu Yusuf, *Sexuality and the...*, dz. cyt., s. 10. Wczesne rozpoczęcie życia seksualnego oraz ciąży w młodym wieku powodują wysoką śmiertelność nastoletnich matek przy porodzie.

²⁶ A. Mazuri, *The Polity...*, dz. cyt., s. 19.

Do najbardziej nietypowych typów związków można zaliczyć małżeństwo „idź ze swym kołczanem”. W takim związku mężczyzna jedynie odwiedza kobietę, która ma własny dom i nie chce przeprowadzić się do męża. Małżeństwo „zabierz swój kij” zawierane jest natomiast między osobami starszymi, które tylko odwiedzają się od czasu do czasu, bądź mężczyzna, jeśli nie posiada własnego mieszkania – zamieszkuje u żony. Kobieta może jednak w każdej chwili powiedzieć do męża „zabierz swój kij” i będzie on musiał się od niej wyprowadzić²⁷.

5. Mąż i żona

Hausańscy małżonkowie powinni traktować się z rezerwą i nie okazywać sobie uczuć w obecności osób trzecich. Związek małżeński przez Hausańczyków widziany jest raczej jako współpraca, a nie wspólnota. To chłodne traktowanie się nawzajem ma podkreślać wyższość społecznych i ekonomicznych celów rodziny nad indywidualnymi interesami małżonków. Bardzo źle widziana jest także małżeńska zdrada, którą rozpatruje się jako zachowanie antyspołeczne²⁸.

Hausańskie rodziny są patrylokalne oraz patrylinerane i jak już wspomniano powyżej – to mężczyzna jest głową Hausańskiej rodziny. To on odpowiada za utrzymanie żon i dzieci. Sam zajmuje się uprawą roli czy ima się innych prac, np. handlu czy wyplatania mat. Jego zadaniem jest także zapewnienie dachu nad głową dla rodziny oraz dbałość o transport²⁹.

Kobieta nawet po ślubie nigdy nie jest uważana za pełnoprawnego członka rodziny swojego męża. Właściwie za rodzinę uważani są jedynie mężczyźni, kobieta poprzez małżeństwo lub z urodzenia ma jedynie pewną więź z rodziną, ale nigdy nie jest jej pełnoprawnym członkiem³⁰.

Kobieta nie może zawracać się bezpośrednio po imieniu do swojego męża, ani jeść posiłków w jego towarzystwie³¹. Wiele z nich nie może decydować o najważniejszych sprawach dotyczącej swojej osoby, w tym na przykład o sprawach dotyczących własnego zdrowia. Dotyczy to także czasu, gdy kobieta jest w ciąży, stąd wiele kobiet nadal swoje dzieci rodzi w domu przy pomocy tradycyjnych akuserek lub członkiń rodziny – bez wykwalifikowanej opieki medycznej³².

²⁷ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 98-100.

²⁸ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 260.

²⁹ F.A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, dz. cyt., s. 111.

³⁰ A. Mazuri, *The Polity...*, dz. cyt., s. 21.

³¹ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 260.

³² H. Bilkisu Yusuf, *Sexuality and the...*, dz. cyt., s. 11.

Każda kobieta zgodnie z prawem muzułmańskim zobowiązana jest do ciągłego przebywania w domostwie, bo tylko taki tryb życia gwarantuje mężowi dobrą opiekę, wierność i prawidłowe wychowywanie dzieci. Może ona opuszczać dom tylko pod opieką mężczyzny z rodziny lub kobiety po menopauzie³³.

Istnieją dwa typy rytualnego zamknięcia – *auren kulle*, czyli pełne, i *auren tsari* – częściowe. U Hausańczyków występuje zazwyczaj ten drugi typ – niepełne odizolowanie. Kobiety mogą więc chodzić razem po wodę lub na targ, uczestniczyć w spotkaniach rodzinnych. Jeżeli mężczyzną stać na opłacenie pomocy domowej, żona będzie mogła zostać odizolowana całkowicie. Obecnie jednak sytuacja finansowa rodziny często zmusza kobiety do różnych prac poza domem. W takim przypadku *auren kulle* jest często niemożliwe. Aż 90% kobiet żyjących w *kulle* ma swoje niezależne źródło dochodów – około 64% zajmuje się przygotowywaniem żywności na sprzedaż, 10% tradycyjnym tkactwem i szyciem, 3% wyplataniem mat. W dobrze zorganizowanych rodzinach kobiety przygotowują w ciągu dnia towary, które sprzedają ich córki. Dzięki takiemu handlowi ulicznemu zdobywają pieniądze na zakup wyprawki ślubnej. Zarobione przez siebie pieniądze kobieta może wydać na własne potrzeby³⁴.

6. Dzieci

Żadna osoba nie jest uważana przez Hausańczyków za dorosłą, dopóki nie zostanie rodzicem. Stąd też młodzi ludzie bardzo szybko chcą mieć pierwsze dziecko, ponieważ z ich punktu widzenia czyni ich to dorosłymi³⁵.

Muzułmański uczeni i specjaliści od spraw zdrowia z Hausalandu potwierdzają, że planowanie rodziny jest w islamie dozwolone, nie powinno ono jednak polegać na ograniczeniu ilości dzieci, a raczej na wydłużaniu czasu między jednym dzieckiem a drugim. Takie planowanie potomstwa powinno być uzgodnione między małżonkami, bo oboje powinni wyrazić na nie zgodę. Dozwolonymi metodami są w takim przypadku absencja seksualna, naturalne sposoby unikania ciąży oraz używanie prezerwatyw, zabrania jest natomiast aborcja, antykoncepcja farmaceutyczna – pigułki czy zastrzyki oraz sterylizacja³⁶. Najczęściej jednak, aby zapobiec kolejnej ciąży, kobietę w raz nie-

³³ F.A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, dz. cyt., s. 111.

³⁴ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 98.

³⁵ F.A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, dz. cyt., s. 115.

³⁶ *Hausa Women ...*, dz. cyt., s. 101.

mowlakiem mężczyźni odsyłają do rodziców dziewczyny pod pretekstem nauki, jak opiekować się dzieckiem³⁷.

Dziecko, które pojawi się jako pierwsze w małżeństwie, stabilizuje związek dwojga ludzi³⁸. W kulturze Hausa posiadanie dużej liczby dzieci to konieczność. Wielodzietność nie wynika tam z braku wiedzy o antykoncepcji, ale z zakorzenionej w społeczeństwie potrzeby rozwoju siły ludzkiej, która jest oparta na socjoekonomicznych podstawach tego społeczeństwa³⁹.

Podobnie jak małżonkowie trzymają wobec siebie dystans, tak samo powinni zachowywać się rodzice względem swoich dzieci⁴⁰. Najważniejszą cnotą jest posłuszeństwo wobec rodziców – zwłaszcza ojca. Im starsze jest dziecko w rodzinie, tym większy szacunek powinno okazywać rodzicom. Ojcowie szczególnie nie powinni wchodzić w zażyłość ze swoimi pierworodnymi synami czy córkami. Często ojcowie nie zwracają się więc do nich bezpośrednio, tylko za czymś pośrednictwem, najczęściej wujka dziecka⁴¹. Wszystkim dzieciom nie wolno zwracać się do ojca bezpośrednio, patrzeć wprost na niego, a jeżeli chce coś do niego powiedzieć, musi wpiery ukłęknać. Najmłodsze dziecko w rodzinie ma najwięcej przywilejów – często bywa rozpieszczane⁴².

Choć rodzice trzymają dystans wobec swoich dzieci, jest ono otaczane czułością i miłością przez dalszych członków rodziny – dziadków, rodzeństwo czy innych krewnych. Dzieci też same, kiedy trochę podrosną, szukają emocjonowanych więzi poza nuklearną rodziną. Przez to właśnie tworzą się silne więzi w dużej rodzinie⁴³.

Po za tym w Hausalandzie spotykana jest także instytucja pokrewieństwa „żartobliwego”, która polega na pewnych szczególnych relacjach, które pozwalają na żarty, droczenie się, przywłaszczanie sobie przedmiotów drugiej osoby. U Hausańczyków takie relacje wiążą dzieci z dziadkami, dzieci siostry i brata, kobietę z młodszym bratem męża⁴⁴.

Według tradycji muzułmańskiej Hausańscy chłopcy wysyłani są na naukę do szkoły koranicznej. Dziewczynki uczone są w domach przez matki, które przygotowują je do roli żon i matek. W 1970 roku ponad 50 % rodziców miało niechętny stosunek do kształcenia dziewczyn

³⁷ H. Bilkisu Yusuf, *Sexuality and the...*, dz. cyt., s. 13.

³⁸ Tamże, s. 12.

³⁹ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 259.

⁴⁰ Tamże, s. 260.

⁴¹ F.A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, dz. cyt., s. 130.

⁴² S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 96.

⁴³ F.A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, dz. cyt., s. 115, 130.

⁴⁴ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 96.

czął według zachodniego modelu edukacji⁴⁵. Przyczyną tego było przekonanie, że nauka koliduje z małżeństwem, które w islamie jest rzeczą obowiązkową. Kształcenie wymaga także opuszczenia domu rodzinnego, kłóci się z izolacją kobiet. Nasuwa obawę, że wykształcona kobieta może poczuć się pod względem społecznym równa mężczyźnie, co jest sprzeczne z tradycją i może też prowadzić do rozwiązłości moralnej.

Usman dan Fodio wykazywał, że edukacja kobiet ma znaczenie ekonomiczne. Wykształcone kobiety są bardziej pożyteczne w rodzinie, bo stają się dobrymi nauczycielkami dla swoich dzieci, przez co mężowie będą mniej skłonni do rozwodu z takimi żonami, nawet jeżeli nie będą już one atrakcyjne w ich oczach⁴⁶.

7. Rozwody

Rozwody w świecie muzułmańskim są zjawiskiem dość powszechnym. I choć także wśród Hausańczyków występują często i jest na nie społeczne przyzwolenie, unika się ich. W latach 70. ubiegłego wieku współczynnik rozwodów w społeczności Hausa był ekstremalnie wysoki w porównaniu z innymi grupami etnicznymi w Afryce Subsaharyjskiej. Na 1 000 osób, w zależności od miasta, aż 11 do 19 kobiet było rozwódkami⁴⁷.

Częste rozwody i ponownie zawierane małżeństwa w Hausalandzie powodują rozprzestrzenianie się chorób przenoszonych drogą płciową. Jest to tym bardziej niebezpieczne w ubogich środowiskach, że opieka zdrowotna nie jest wystarczająco rozbudowana, aby skutecznie leczyć czy zapobiegać tym chorobom⁴⁸.

Hausańczykom znacznie łatwiej się rozwieść niż Hasankom. Mężczyzna zobowiązany jest jedynie do przekazania swojej żonie listu rozwodowego. Kobieta musi natomiast iść do sądu i uzasadnić, dlaczego występuje o rozwód. Spośród wszystkich rozwodów aż 86% nastąpiło na wniosek żony. Kobiety podają w sądach różne przyczyny odejścia od męża, do najczęstszych należy jednak brak miłości lub opieki z jego strony czy też niewystarczająca ilość jedzenia. W wielu przypadkach za tymi powodami kryje się fakt, że kobiety nie mogą dostosować się czy podporządkować się dużej rodzinie męża. W listach rozwodowych skierowanych do żon mężczyźni w 50% w ogóle nie po-

⁴⁵ A.C.R. Wheeler, *The Organisation of Educational Planning in Nigeria*, London 1978, s. 34.

⁴⁶ *Hausa Women...*, dz. cyt., s. 40.

⁴⁷ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 261.

⁴⁸ H. Bilkisu Yusuf, *Sexuality and the...*, dz. cyt., s. 16.

dają powodu, a jeśli nawet już go wskażą – to jest to najczęściej brak posłuszeństwa⁴⁹. Inne źródła podają natomiast, że mężczyźni rozwodzą się głównie dlatego, że żony przestają być atrakcyjne w ich oczach⁵⁰.

Rozwody dotyczą zwłaszcza pierwszych małżeństw, często zawieranych jako wypełnienie obietnicy z czasów dzieciństwa młodych. Zwyczaj „zaręczania dzieci” pociągał za sobą koszty finansowe, bo rodzice pana młodego posyłali prezenty i pieniądze rodzinie wybranki, przez co fakt zawarcia ślubu był już z góry przesądzony, niezależnie od tego, jakie relacje łączyły młodych. Nic dziwnego, że takie związki zazwyczaj nie trwają długo⁵¹.

Każda kobieta, której małżeństwo dobiegło końca, musi odczekać pewien czas, zanim ponownie weźmie ślub. W przypadku rozwodu okres ten, zwany *idda*, wynosi trzy miesiące. Jeśli przyczyną końca związku była śmierć małżonka, trzeba odczekać cztery miesiące i dziesięć dni. Jeśli kobieta jest w ciąży, *idda* przedłuża się do momentu przyjścia na świat dziecka. Dzięki temu zwyczajowi kobieta może stwierdzić, czy nie jest w ciąży z byłym mężem, który ma uzasadnione prawo do potomstwa.

Podsumowanie

Islam niewątpliwie wpłynął na charakter hausańskiej rodziny, wprowadził swoje prawa i dał religijne odniesienia, trzeba jednak stwierdzić, że w przypadku życia rodzinnego grunt był już niejako przygotowany, bo i przed erą muzułmańską Hausańcy byli na przykład poligamistami. W Hausańskiej rodzinie znajdziemy cechy typowe dla islamu, jak i dla tradycyjnej kultury Czarnej Afryki. Z jednej strony życie rodzinne regulują prawa religijne, które dopuszczają posiadanie jedynie czterech żon, a z drugiej strony nie pozwalają na pewne zachowania przedmałżeńskie, jak *tsarance*. Wśród ludu Hausa żywa jest jednak ich obyczajowość przedislamska, która charakteryzuje się wnoszeniem należności matrymonialnej czy posiadaniem dużej liczby potomstwa. Hausańska rodzina, podobnie jak „czarny islam”, jest więc wynikiową dwóch światów – muzułmańskiego i afrykańskiego.

⁴⁹ L.M. Solivetti, *Family, Marriage...*, dz. cyt., s. 262.

⁵⁰ H. Bilkisu Yusuf, *Sexuality and the...*, dz. cyt., s. 15.

⁵¹ S. Piłaszewicz, *Egzotyczny świat...*, dz. cyt., s. 101.

~ • ~

Małgorzata Madej
Czarny islam: rodzina w tradycji ludu Hausa

Streszczenie

Hausańska rodzina, podobnie jak „czarny islam”, jest wynikiem dwóch światów – muzułmańskiego i afrykańskiego. Dziś lud Hausa, który zamieszkuje tereny północnej Nigerii i południowego Nigru, to niemal w 90% ortodoksyjni muzułmanie, którzy utożsamiają się ze społecznością muzułmańską i przejęli niemal wszystkie religijne nakazy i zakazy islamu. Niniejszy artykuł przedstawia najważniejsze aspekty hausańskiej rodziny. Opis hausańskiej rodziny odnosi się do małej i dużej rodziny, narzeczeństwa i małżeństwa. Artykuł opisuje związki poligeniczne, rodzaje związków małżeńskich, a także stosunki panujące w rodzinach, czyli relacje między mężem a żoną oraz między rodzicami a dziećmi. Na koniec omówione zostały częste wśród Hausańczyków rozwody.

Słowa kluczowe: czarny islam, lud Hausa, tradycja, religia, rodzina, małżeństwo.

Małgorzata Madej
The Black Islam: a Family in the Hausa People's Tradition

Abstract

A Hausa family, just like the Black Islam, is a resultant of two worlds: a Muslim and an African one. Today, the people of Hausa, inhabiting the area of northern Nigeria and southern Niger, are almost in 90% orthodox Muslims, identifying themselves with the Muslim society and having taken almost all the orders and prohibitions of Islam. The present article describes the most significant aspects of the Hausa family. The description of this family concerns both the small and the big families, the period of engagement and marriage. It also depicts polygenic relationships, the types of marriages as well as the relations within families, that is: between a husband and a wife and between parents and children. Finally, the present article also describes the so frequent among Hausa divorces.

Key words: Black Islam, Hausa people, tradition, religion, family, marriage.